

Житије Св. Константина-Ћирила, словенског просветитеља

Непознати писац (IX век)

[Према књизи "Ћирило и Методије - житија,
службе канони, похвале", Београд 1964.]

Бог милостиви и дарежљиви[3] очекујући
покајање људи да би се сви спасли и дошли до
спознаје истине[4] јер-не жели смрти грешнику
већ покајање и живот,[5] па макар он био и
потпуно одан злу-не допушта да људски род
ослаби и отпадне, те да подлегне ђавољем
саблазну и погине, него у свако време и свакога
часа не престаје нам делити многе благодети,
испрва па и досада, - најпре преко патријарха и
отаца, затим преко пророка, а иза њих преко
апостола и мученика, преко праведника и
учитеља одабирајући их из овога
многометежнога живота. Та зна Господ који су
његови, као што и рече: "Овце моје слушају глас
мој и ја познајем њих и зовем их по имену[6] и
иду за мном и ја им дајем живот вечни[7]. То
учини и за наш род и уздиже нам овога учитеља
који просветли народ наш, што ум свој помрачи
због слабости, а још више због ђавоље лукавости,
те не хтеде ходити у светлу Божијих заповеди.[8]
А житије његово, макар укратко испричано,

показује какав је он био, па онај који хоће, слушајући то, постаће њему сличан добивајући полет и одбацујући леност, као што рече апостол:

- На мене се угледајте, као што се ја на Христа.[9]

У Солуну граду био је неки муж, племенита рода и богат, по имену Лав, заузимајући чин друнгарија под стратегом[10]. Он је био правоверан и праведан испуњавајући у потпуности све Божије заповеди као некада Јов. Живећи са својом женом, роди седморо деце; седмо, најмлађе дете, био је Константин Философ, наставник и учитељ наш. Када га мати роди, предаде га дојиљи да га доји; али дете никако не хтеде примати друге дојке осим мајчине све док не би уздојено. А то би Божија промисао да дете, отхрањено чистим мајчиним млеком, буде добар изданак са доброг корена. После тога су ови врли родитељи споразумно неких 14 година суздржљиво живели као брат и сестра само за Господа и никако не преступише тога завета све док их смрт не раздвоји. Кад је требало да отац иде на Суд[11] плакала је мајка над дечаком говорећи:

- За ништа се друго не бринем, него за ово једино дете, како ће бити одгојено? А он јој рече:

- Веруј ми, жено, у Бога се уздам да ће му он

послати оца и таквог васпитача који наставља све хришћане.[12]

Тако се и догодило.

Кад је био дечак од седам година он усни сан, па исприча оцу и мајци и рече:

- Стратег ми је, сакупивши све девојке нашега града, казао: "Изабери од њих коју желиш себи за животну сапутницу и помоћницу према себи"[13]. Ја сам, пак, погледао и све промотрио и угледао једну, од свих најлепшу, светла лица, богато украшену златним огрлицама и бисерјем и свакојаким накитом. Име јој је било Софија, т. ј. мудрост. Њу изабрах.

Чувши ту причу његови родитељи му рекоше:

- Чувај, сине, заповест оца свога и не одбацуј поуке мајке своје,[14] јер заповест је светиљка и светлост закону[15]. Већ реци Премудрости:

"Буди ми сестра, и пријатељицом својом учини мудрост,[16] јер Премудрост сија јаче од сунца[17] и она ће те, ако је одабереш себи за другарицу,[18] избавити од многих зала.

Када су га дали на школовање, напредовао је боље у наукама него сви други ученици задивљујући све схватањем и ванредним успехом у вештинама.[19]

Међутим, једнога дана заједно са синовима богаташа, који су имали обичај да се забављају ловом, изиђе и Константин у поље и узе свога

јастреба[20]. Када га испусти, по вољи Божијој подиже се ветар, дохвати јастреба и однесе. Дечака је због тога обузела таква туга и жалост да два дана није јео хлеба[21]. Јер милостиви Бог по своме човекољубљу улови га, не желећи да се тај навикне на животна задовољства, - као што некада улови Плакиду[22] у лову помоћу јелена, - тако је и овога помоћу јастреба. Размишљајући о задовољствима[23] овога живота, дечак се покаја и рече:

- Зар је такав овај живот да уместо радости жалост пребива? Од данас поћи ћу другим путем, бољим од овога, нећу да трошим дане у метежу овога живота.

И лативши се науке, седео је код куће своје учећи напамет књиге светог Григорија Богослова[24]. На зиду је направио знак крста и исписао ову похвалу светом Григорију:

О, Григорију, човече по телу, анђеле по души! Будући телом човек, јављаш се - анђеол.

Твоја, наиме, уста, као један од серафима, Бога прослављају и сву васељену просветљују тумачењем праве вере, стога и мене који клечим пред тобом са љубављу и вером, прими, и буди ми просветитељ и учитељ.

Тако се захваљиваше[25] Богу.

Кад се задубио у многе беседе и велику мудрост, а није могао да схвати њихов дубоки смисао,

паде у велику тугу. А задеси се баш ту неки странац, вешт граматик, те пође к њему и замоли га падајући пред ноге његове и предајући му се:

- Буди добар и научи ме граматичкој вештини. Тај, пак, пошто је закопао свој таленат, рече му:
- Младићу, не мучи се. Зарекао сам се, наиме, да нипошто у животу моме нећу никога томе учити. Младић му се опет клањао и у сузама га молио:
- Узми сав мој део који ми следује од куће оца мојега, само ме научи.

Како га овај није хтео услишити, пошао је дечко дому своме и усрдно се молио да се испуни жеља срца његова.

Бог убрзо испуни жељу оних који га се боје[26].

О његовој лепоти, бистрини и марљивости у учењу, што се у њему било удружило, дочуо је царски управитељ, који се зове логотет[27], те пошаље по њега да би учио заједно са царем.

Кад је дечак то чуо, радосно крене на пут и на путу се клечећи молио говорећи:

- Боже отаца наших, и Господе милостиви, који си све створио речју и премудрошћу својом и саздао човека да влада твојим творевинама,[28]

дај ми премудрост која обавија твој престо[29]
да схватим шта је теби угодно

и да се спасем.

Ја сам, наиме, раб твој
и син рабиње твоје[30].

затим, изговоривши до краја Соломонову
молитву, устаде и рече:

-Амин.[31]

Кад је дошао у Цариград, предали су га
учитељима да учи. Изучивши сву граматику за
три месеца, он се латио и других наука. Код
Лава[32] је учио Хомера и геометрију, а код
Фотија[33] дијалектику и све философске науке,
осим тога и реторику и аритметику, астрономију
и музику, као и све друге хеленске вештине.

Тако је свима њима овладао као да је само једну
учио. Брзина се здружила са марљивошћу, једна
је претходила другој, и тако се постижу знање и
вештине. Више од учености испољавала се у
његовом изгледу благост; беседоваше са онима
са којима беше корисније, избегавајући оне који
иду странпутицом[34] и размишљаше[35] како
би променио земаљско небеским, ослободио се
овога тела и живео са Богом.

Увидевши какав је он човек, логотет му предаде
власт над својом кућом и даде му дозволу да
слободно може долазити у царску палату. А
једном приликом га запита:

- Философе, желео бих да дознам шта је

философија?

н, пак, без размишљања сместа одговори:

- Разумевање Божијих и људских ствари, колико се може човек приближити Богу, те учи човека да делима буде слика и прилика онога који га је створио. И одонда га још више заволе, и увек га о свему испитиваше тај, тако високи и частан муж. Он му, наиме изради философску науку и у сажетом облику растумачи велику мудрост.

Што је више угађао Богу својим чистим животом, то су га сви више волели. И логотет му је са поштовањем указивао сваку част и нудио му много злата, али он није примао. Једном ће му рећи:

- Твоје ме лепота и мудрост више од свега приморавају да те волим. Имам лепу и богату поћерку, племенита и висока рода, којој сам крсни кум. Ако хоћеш, даћу ти је за животног друга. А пошто си од цара високу част и кнежевину примио, очекуј још и више: јер ћеш ускоро и стратег постати. -

Философ му одговори:

- То је, доиста, велик дар за оне који за њим чезну, а за мене учење је изнад свега, којим, обогативши свој ум, желим постићи прадедовску[36] част и богатство. -

Кад чу његов одговор, логотет отиде царици и рече:

- Овај млади философ не воли овога света; не пуштајмо га из свога друштва, него га заредимо за свештеника и дајмо му службу библиотекара код патријарха у Светој Софији, не бисмо ли га на тај начин задржали?

Тако и учинише са њим.

А он, оставши на тој дужности врло кратко време, отиде на Уско[37] море, и ту се потајно сакри у манастир. Тражили су га шест месеци и једва су га нашли. Пошто га нису могли присилити да се врати на ту дужност, наговорили су га да преузме катедру и да предаје философију домаћима и странцима са свим дужностима и одговарајућим приходима. И тога се прихвати[38].

Тада је патријарх Јован[39] покренуо јерес учећи да се не поштују свете иконе. Сазвали су сабор и осудили га да криво учи и протерали га са престола. Он је, пак казао:

- Насилно су ме протерали, али ме нису победили у препирци, јер нико се не може супротставити мојим речима.

Онда цар са патријархом[40] припремивши Философа, посла га против Јована рекавши ово:

- Ако можеш овога младића победити у спору, добићеш поново свој престо.

Јован, пак, угледавши Философа, на изглед тако млада, а не знајући да је по уму тако мудар, као

и оне који беху са њим послани, рече им:

- Ви нисте достојни мога! подножија, како ћу се онда ја са вама препирати?

На то му Философ одговори:

- Не поступај као обични људи, већ. се угледај на Божије заповеди. Као што си ти од земље, а душу је Бог створио, тако смо и ми сви. Стога, човече, гледајући на земљу не буди охол.

Опет ће рећи Јован:

- Нема смисла тражити цвеће ујесен, нити старца у војску терати, као неког младића Нестора.[41] А Философ му одговори:

- Сам против себе говориш. Реци ми у ком је добу душа јача од тела? Одговори, пак:

- У старости. На то ће Философ:

- На какву те борбу терамо, на телесну или на духовну? - Тај рече:

- На духовну. Философ одговори:

- Према томе ти сада хоћеш да будеш јачи, зато нам не говори таквих прича, јер не тражимо цвеће кад му време није, нити те на војну терамо.

Тако осрамоћен старац у другом правцу скрете разговор и рече:

- Реци ми, младићу, зашто се ми не клањамо сломљеном крсту, нити га љубимо? А како вас није стид да указујете пошту икони ако је она насликана само до прса?

А Философ одговори:

- Крст, наиме, има четири дела; ако ли му недостаје један део, то се већ губи његов облик, а икона само лицем представља лик и слику онога ради кога је била насликана. Ко је гледа неће видети ни ице лава, нити лице риса, него лик онога кога представља.

Опет старац настави:

- Како се, дакле, ви клањате крсту без натписа, мада су постојали и други крстови, а икону, ако није написано име онога кога она представља, не поштујете?

Философ одговори:

- Сваки крст има облик сличан Христовом крсту, док иконе немају све исти облик. Старац, пак, рече:

- Будући да је рекао Бог Мојсију: "Не гради себи било каква лика[42], зашто их ви стварате и клањате им се?

На ово Философ одговори:

- Ако би Бог казао: "Не гради никаква лика, ти би био у праву, али је казао: не било каква, т. ј. недостојна. -

Старац на ово није могао одговорити, и осрамоћен, заћута.

После тога Агарени, звани Сарацени[43], почеше богохулити једино божанство свете Тројице

говорећи:

- Како, ви хришћани, сматрајући да је Бог један, истога опет растављате на три тврдећи да су отац и син и свети Дух? Ако то можете јасно протумачити, пошаљите нам такве људе који могу говорити о томе и нас убедити. -

Философу је тада било 24 године. Цар сазвавши сабор, дозвола га и рече му:

- Чујеш ли, Философе, шта говоре погани Агарени против наше вере? Пошто си слуга и ученик свете Тројице, иди, и успротиви им се, а Бог, који приводи крају сваку ствар, кога слаavimo у Тројици: отац и син и свети Дух, он нека ти да благослов и снагу у речима, нека те покаже као новог другог Давида, који је са три камена победио Голијата[44], и нека те врати нама, достојног царства небескога.

Кад је то чуо одговори:

- Радо идем за веру хришћанску. Зар може нешто за мене бити слађе на овом свету него за свету Тројицу живети и умрети?

Доделили су му асикрита[45] Георгија и послали их. Кад стигоше тамо, угледаше чудновате и гнусне ствари, које су они тамо направили на поругу и потсмех свим хришћанима који су онде живели чинећи им тима многа огорчења.

Насликали су, наиме, ликове демона на спољашњим вратима свих хришћанских кућа,

те су пред њима изводили увредљиве призоре[46]. Упиташе онда Философа овим речима:

- Можеш ли, Философе, разумети шта ово треба да значи? -

А он рече:

- Видим демонске ликове и мислим да ту унутра станују хришћани, па како ови заједно са њима живети не могу, беже од њих напоље. А тамо где таквих слика извана нема, ту су они унутра заједно са укућанима.

Седећи за време ручка, Агарени, паметни и учени људи, вешти геометрији, астрономији и осталим наукама, кушајући га, постављали су му питања говорећи:

- Видиш ли у томе, Философе, дивно чудо, што нам је Божији пророк Мухамед донео благовест од Бога и обратио моје људе, а што се и сви ми придржавамо његовог закона ни у чему од њега не одступајући. Ви, пак, хришћани, исповедате закон Христа, вашег пророка, једни овако, други онако, како се коме допада, - тако чините и радите.

- Овима Философ одговори:

- Наш Бог је као морска дубина[47], и пророк о њему говори: "Род његов ко ће искати, јер се његов живот од земље узноси"[48]. Да њега траже многи улазе у ту дубину[49], - и они,

снажна ума, његовом помоћи примајући умно благо препливавају и враћају се, а слаби, као да покушавају у трулим лађицама пребродити, - једни тону, а други са муком једва дишу љуљајући се на валовима у беснажној лености. Ваше је, наиме, уско) и доступно, тако да га може свако прескочити, мали и велики. Оно није изнад људских навика, па га свако може испуњавати. А ништа вам није пророк заповедао. Будући да није обуздао ваш гнев и похоту, већ их је допустио, то у коју провалију може вас гурнути? Паметан нека разуме. Христос, пак, не тако: већ подиже одоздо терет нагоре вером и делом Божијим учи човека. Као творац свега створио је човека на средини између анђела и животиње, говором и разумом одвојивши га од животиња, а гневом и похотом од анђела, те којему се од тих делова приближава, преко тога дела се још више придружује - горњима или доњима.

Упиташе га онда опет:

- Како ви, кад је Бог један, славите га као да су три, кажи ако знаш? Називате га оцем, сином и Духом. Ако, пак, тако говорите, онда му дајте и жену да се од њега многи богови расплоде.

дговори на то Философ:

- Не говорите богохулство тако незгодно. Ми смо добро научили и од отаца и од пророка и од

учитеља да слави́мо Тројицу, на́име: оца и Реч и Дух, три лица у једном бићу. Реч се, на́име, оваплотила у девици и родила се нашега ради спасења, како сведочи и ваш пророк, Мухамед, који је написао ово: "Ми посласмо дух наш к девици с тиме да роди[50]. Полазећи од овога дајем вам обавештење о Тројици.

Побеђени обим) речима они скретоше спор у другом правцу говорећи:

- Тако је као што кажеш, госте. Ако је, дакле, Христос ваш Бог, зашто не чините као што заповеда? У јеванђељским књигама је, на́име, написано: "Молите се за непријатеља, добро чините онима који вас мрзе и прогоне, и окрените образ ономе који вас удара[51]. Ви пак, не радите тако, већ оштрите супротно оружје против оних који вам тако чине.

На то Философ одговори:

Када су у закону две заповеди, ко извршава закон:

да ли онај који испуњава једну или онај који обе?

Одговорише они да онај који обе. А Философ продужи:

- Бог је казао: "Молите се за оне који вас вређају.[52] Он је опет рекао: "Од ове љубави нико већу не може испољити у животу него да

душу своју положи за пријатеља".[53] Ради ближњих својих ми; то чинимо да не би заједно са телесним ропством и душа њихова заробљена била.

А опет су они казали:

- Христос је дао данак за себе и за друге. Зашто и ви не чините његова дела? Ако већ себе спречавате да платите, зашто бар овоме великом и моћном народу, измаилском, не дајете данак за браћу вашу и пријатеље? Ми, заиста, мало захтевамо, - само један златник, - и то докле год буде овога света, чуваћемо мир међу собом као што нико досада није. Философ на то одговори:

- Ако неко, жели да следи учитеља, иде његовим трагом и сусреће другог који га одвраћа, да ли му је тај пријатељ или непријатељ?

Одговорише они:

- Непријатељ. Философ настави:

- Када је Христос дао данак, које је царство тада било, измаилско или римско? Они одговорише:

- Римско. Он, пак, рече:

- Стога нам не треба замерити, пошто сви ми дајемо данак Римљанима.

После тога многа друга питања му постављаше кушајући га у свим вештинама које су они сами знали. Причао им је о свему, те их је и у томе надвладао. Рекоше њему:

- Како ти то све знаш? А Философ им одговори:

- Неки човек, захвативши морске воде, носио ју је у мешини и кочоперио се говорећи пролазницима:

"Видите ли воду коју нема нико осим мене?"

Приђе му неки поморац и рече: "Да ли се правиш луд када се хвалиш само смрдљивом мешином?" А ми тога имамо цело море!" - Тако и ви поступате, а све су уметности потекле од нас.[54]

После тога, да би га задивили, показали су њему засађен виноград, који је некада изникао из земље. А кад им је он објаснио како се то дешава, они су му онда показали све богатство и палате, украшене златом и сребром, драгим камењем и бисером, говорећи:

- Гледај, Философе, дивно чудо! Велика је моћ и огромно је богатство амерумнино[55], сараценског владара.

А он ITM је казао:

Никако чудо то није, а Богу слава и хвала, који је створио све то и дао на утеху људима; његово је то, а не неког другог.

Огорчени, вратише се опет својој злоби, и дадоше му да испије отров; али милостиви Бог, који је казао:

"Ако и смртно што испијете, неће вам наудити[56], -- избави и њега и у своју земљу здрава опет оврати.

Прође мало времена и Константин, одрекавши се свега овога света, настани се на једном месту, далеко од буке живота, посветивши сву пажњу самопосматрању; ништа није остављао за сутра[57] већ је све раздавао сиромасима предавајући бригу о себи Богу,[58] који се сваког дана о свему брине[59].

Једном на празнични дан његов слуга се потужи:

- Ништа баш немамо на тако свечан дан.

Он, пак, му рече:

- Онај који је некада прехранио Израиљчане у пустињи даће и нама овде храну; него, иди, и позови бар пет сиромаша који очекују Божије помоћи.

И када је дошло време ручку, тада донесе неки човек бремене са много разноврсних јела и десет златника. И Константин се захвали Богу за све ово. Затим упути се на Олимп[60] своме брату Методију и ту поче живети непрестано се молећи Богу, само са књигама разговарајући.

Дођоше цару посланици од Хазара[61] и рекоше:

- Одувек познајемо само једнога Бога, који је над свима, и њему се клањамо према истоку, а држимо се других својих поганих обичаја.

Јевреји нас, пак, наговарају да примимо њихову веру и обред, а Сарацени са друге стране, нудећи нам мир и многе дарове, вуку нас у своју

веру говорећи: "Наша је вера боља него код свих других народа", - стога се обраћамо вама гајећи старо пријатељство и љубав, јер сте ви велики народ и држите царску власт од Бога, те, тражећи вашег савета, молимо да пошаљете учена мужа од вас, па ако буде надвладао у спору Јевреје и Сарацене, - прихватићемо вашу веру.

Тада цар потражи Философа, и када га је нашао, исприча му шта су рекли Хазари и рече:

- Иди, Философе, к тим људима, те им проповедај и протумачи о светој Тројици са њеном помоћу. Јер нико други не може то учинити онако како достоји.

Он, пак, рече:

- Ако наређујеш, господару, за такву проповед са радошћу идем пешице и босоног и без свега[62], као што је и Бог својим ученицима заповедао да то не носе.

Али је цар одговорио:

- Кад би ти желео да то учиниш само као свој лични подухват, онда ми добро кажеш; али, имајући у виду царску државу и част часно иди са царском подршком.

Онда крене на пут и, стигавши у Херсон[63], ту савлада јеврејски језик и књиге, преведе осам делова граматике[64] и тиме још више продуби своја знања. Међутим, живео је ту и неки

Самарићанин[65] који је долазио к њему и са њиме се препирао, те доневши књиге самарићанске, показао их је њему. Философ их измоли од њега, затвори се у кућу и стаде се молити; а пошто га је Бог уразумео, поче читати књиге без грешке. Видећи то, Самарићанин из свег гласа узвикне и изусти: - Заиста, који у Христа верују скоро ће примити Дух свети и благодат његову.

Пошто се онда син његов покрстио, и он сам се за њим покрсти.

Ту нађе јеванђеље и псалтир, писане руским[66] писмом, и човека нађе који тим језиком говори; и разговарајући с њиме и овладавши снагом говора, превodeћи на свој језик, установи разлику самогласничких и сугласничких слова, молећи се Богу, ускоро поче читати и причати на

Кад је сазнао да свети Климент[67] још лежи у мору, помоли се и рече:

- Верујем у Бога и уздам се у светог Климента да ћу наћи његове мошти и изнети их из мора.

Убедивши архиепископа, он са читавим свештенством и са побожним људима седе у лађу, па пођу на то место. Велика тишина завлада на мору, па дођоше и почеше копати певајући. Одједном осети се јак миомирис као из многобројних кандила, а затим се појавише

свете мошти. Узеше их са великом чашћу и уз славље свих грађана однесоше у град, као што је описано у саставу о проналаску његовом[68].

У то време хазарски војвода, дошавши са војском, опколи један хришћански градић и опседне га. Сазнавши о томе, Философ без оклевања пође к њему те, поразговоривши с њим, и уз поучне упуте укроти га, а овај обећа да ће се покрстити и удаљи се не причинивши никакве штете тим људима.

А Философ крете натраг својим путем. И када је он био на молитви за време првога часа, нападоше га Угри[69] урлајући; као вукови и хтедоше га убити. Али он се не уплаши и не остави своје молитве, већ је само призивао: - Господи помилуј! - Пошто је претходно већ био завршио службу. Они, пак, угледавши га по Божијој заповеди, укротише се и почеше му се клањати; те чувши из његових уста поучне беседе, отпустише га заједно са целом дружином.

Ушавши у лађу, Константин се упутио у Хазарију на Меотско језеро[70] и Каспијска врата кавкаских гора[71]. Хазари послаше у сусрет њему човека, лукава и довитљива, који са њима заподене разговор и рече му:

- Зашто ви имате рђав обичај да на место једнога цара постављате другог из другог

рода? А ми се држимо једнога рода.

Философ му, пак, рече:

- И бог је на место Саула, који није чинио како је њему угодно, изабрао Давида који је угађао њему, и род његов.

Тај ће опет рећи:

Зашто ви држите у рукама књиге кад из њих све приче приповедате? А ми не тако: већ сву мудрост вадимо из груди као да смо је претходно прогутали, те се не размећемо својим знањем о књижевности као што ви.

А Философ му рече:

- Одговорићу ти на то: ако сретнеш нага човека а он ти каже: много хаљина и злата имам, - да ли ћеш му поверовати видећи га нага?

Он рече:

- Не.

Тада му каже:

- Тако ја и теби говорим: ако си прогутао сву мудрост, то ми кажи, колико је родова до Мојсија и колико је година сваки род владао? Пошто није могао на то да му одговори, - заћута. Кад је стигао на место и кад је требало да седну з ручак код кагана[72], поставише му ово питање:

- Какво је твоје достојанство, па да те посадимо по твојој чину?

Константин одговори:

- Деду сам имао великог и врло славног, који је стајао близу уз цара, а пошто се добровољно одрекао дате му славе, би протеран, и дошавши у туђину, осирوماши и тамо ме роди. А ја, тражећи стару дедовску част, нисам успео да је стекнем, Адамов сам, наиме, унук.

А одговорише му:

- Достојно и исправно говориш, госте. И од тога часа почеше му указивати још веће почести.

Каган, подигавши чашу, рече:

- Пијем у име јединога Бога, који је створио сву твар.

Философ, пак, узевши чашу, рече:

- Пијем у име јединога Бога и његове Речи[73], којом су се небеса утврдила, и у име животворнога Духа, у којем се јавља сва сила њихова.

Одговори му каган:

- О свему томе једнако говоримо, а само ово различито схватамо. Ви, наиме, славите Тројицу, а ми јединога Бога као што је у књигама.

А Философ ће на то:

- Књиге проповедају Реч и Дух. Ако ти ко указује част, а, твоју реч и дух не поштује, а други опет поштује све троје, који ти, дакле, од њих двојице боље указује част?

А он рече:

- Онај који поштује све троје.

На то Философ одговори:

- Стога и ми боље чинимо кад то у стварима приказујемо и пророке слушамо. Исаија је, наиме, казао:

"Чуј ме, Јакове и Израиљу, кога ја зовем, ја сам први, ја сам и ва веки, ја сам и сада, мене посла Господ и Дух његов[75].

Тада Јудеји који су стајали око њега рекоше му:

- Реци, дакле, како може жена сместити у своју утробу Бога, на којег не може ни гледати, а камоли га родити?

Философ, пак, показујући прстом на кагана и првог његовог саветника, рече:

- Ако ће неко казати да први саветник не може удворити кагана, а опет ће рећи да последњи његов слуга може кагана и удворити и част му указати, реците ми, како треба да га назовемо: лудим или разумним?

Одговорише они:

- Па и великом будалом! Опет ће им Философ рећи:

- Шта је од свих видљивих твари најчасније?

Одговорише њему:

- Човек, јер је створен као слика Божија. На то им Философ опет рече:

- Па зар нису глупи који кажу да се Бог не може сместити у човека, а он се био сместио и у

купину, и у облак, и\у буру и дим онда кад се јавио Мојсију и Јову. Како би он могао, док је један болестан, - да другога лечи? Будући да је, наиме, људски род иструнуо, од кога би другог могао поново бити обновљен ако не од самога Творца; одговорите ми? Ако лекар хоће да стави мелем болеснику, да ли ће га ставити на дрво или на камен и да ли ће показати да се човек од тога исцелио? И како је Мојсије, надахнут светим Духом, у својој молитви казао раскрыљених руку: "У гromу хриди и гласу труба[76] не јављај нам се више, Господе милосрдни, него се усели у нашу утробу и одузми нам наше грехове.[77] Јер тако Акила[78] говори.

И онда се разиђоше са ручка, утврдивши дан када ће о свему овоме водити беседу.

Када је опет сео са каганом, Философ рече:

- Ето, ја сам једини човек међу вама без родбине и без пријатеља, а сви, пак, расправљамо о Богу, у чијим је рукама све, па и наша срца. Они од вас који су јаки на речима у нашој беседи о оном што ће разумети нека кажу да је тако; а што не разумеју нека питају да им објаснимо.

А Јудеји одговорише и рекоше:

- И ми у књигама пазимо на Реч и на Дух. Кажи нам онда, који је закон дао Бог људима најпре? Мојсијев или онај кога се ви придржавате?

Философ на то каже:

- Да ли зато питате што се ви првога закона придржавате?

Они одговорише:

- Да, првога се управо и треба.

Философ настави:

- У том случају ако хоћете да се држите првобитнога закона, то се потпуно одрекните од обрезивања.

- Упиташе га они:

- Зашто тако говориш? Философ ће рећи:

- Кажите ми и не тајите, да ли је први закон био са обрезивањем или без обрезивања? Они одговорише:

- Мислимо да је са обрезивањем. Философ, пак рече:

- Није ли Бог најпре дао закон Ноју, а после заповеди, даној Адаму и по његову отпадништву називајући заветом закон? Он му је, наиме, казао: "Ја, ево, постављам завет свој са тобом и твојим семеном и са целом земљом", [79] садржан у трима заповедима: све једите као зелено биље, све што је под небесима и што је на земљи, и што је у водама, само не једите меса са крвљу, у којој је душа његова. А ко пролије крв човечију, да се пролије његова крв за онога". [80] Шта, дакле, можете рећи против овога кад кажете да држите први закон?

Јудеји му, пак, одговорише:

- Сматрамо да је први закон Мојсијев. А оно друго Бог није назвао законом, него заветом, као што је и пре тога заповед човеку у рају, а онда Авраму другачије - обрезавање, а не закон; друго је, наиме, закон, друго, пак, завет; зато је Творац једно и друго различито назвао.

- Философ им на то одговори:

- А ја ћу вам рећи да се закон назива заветом. Јер Бог рече Авраму: "Постављам закон свој у тело ваше, што је назвао такође заветом, да то буде знамење између мене и тебе".[81] Исто тако он опет дозива Јеремију: "Чуј онда закон овај: рећи ћеш - каже -људима Јудиним и што живе у Јерусалиму и кажи им: Овако вели господ Бог Израиљев: проклет да је човек који не послуша речи овога завета, који ја заповедих оцима вашим онога дана када их изведох из земље египатске".[82]

На то одговорише Јудеји:

- Тако и ми мислимо да се закон назива заветом. И колики су се држали Мојсијевог закона - сви Богу угодише. И ми њега држимо и надамо се да ћемо бити такви; а ви, поставивши други закон, газите закон Божији.

Философ им рече:

- И добро чинимо. Да се, наиме, Аврам није прихватио обрезавања, већ да се држао Нојева

завета, он се не би називао пријатељ Божији[83], нити, пак, Мојсије, који је касније опет написао закон, а да се првога није придржавао. Тако и ми следимо њихов пример и, примивши од Бога закон, сматрамо да заповед Божија остаје чврста. Давши, дакле, закон Ноју, Господ му није рекао да ће му дати и други, али који вечно пребива у живој души.[84] Нити опет Авраму, давши обећање, није му наговестио да ће и други дати Мојсију. Према томе, ви чувате закон, а Бог по Језекиљу кличе: "Променићу га и даћу вам други закон[85]. И Јеремија отворено каже:

"Ево, иду дани, говори Господ, и одредићу дому Јудину и дому Израиљеву нов завет, не по завету који сам завештао оцима вашим онога дана када их узех за руку да их изведем из земље египатске, јер и они нису остали верни моме закону, и ја их замрзех. Ево завет мој што завештавам дому Израиљеву: "После ових дана - рече Господ - стављам законе моје у њихове помисли и на срцима њиховим написаћу их и бићу им Бог и они ће бити мој народ."[86] И опет исти Јеремија каже:

"Тако говори Господ сведржитељ: Станите на путевима и гледајте и питајте за вечне путање Господње, и видите који је пут истине, и по њему крочите и наћи ћете очишћење душама

вашим. Они рекоше: Не идемо. Поставих стражаре међу вама, послушајте глас трубе. И рекоше: Нећемо послушати. - Стога чуће народи и пастири њихових стада."[87]

И тада: "Слушај, земљо: ево ја шаљем на овај народ зло, плод њихова отпадништва, јер не послушаше и не примише речи пророка мојих и закон мој, који су пророци проповедали, - одбацише."[88]

И не само овим јединим доказаћу да је закон пролазан, већ је то јасно и из многих других разлога које наводе пророци.

Одговорише му Јудеји:

- Заиста, сваки Јудејац то зна да ће тако бити, али још није дошло време за Помазаника. На то ће им Философ рећи:

- Зашто тако кажете, када видите да је Јерусалим разрушен и жртве су престале и све се испунило што су о вама пророци прорекли? Малахија, пак, о вама јасно оглашава: "Нисте ми у мојој вољи, вели Господ Сведржитељ, и нећу примити жртава из ваших руку, пошто се од истока сунца до запада слави моје име међу народима и на сваком месту се пали тамјан мојему имену и жртва чиста, јер је велико име моје међу народима", вели Господ Сведржитељ.[89] Они, пак, рекоше:

- То што говориш значи: сви народи биће

благословени ради нас и обрезањи у граду Јерусалиму. А Философ рече:

- Тако говори Мојсије: "Ако послушавши мене, будете послушно у свему чували закон, биће међе ваше од мора Црвенога до мора Филистинскога и од пустиње до реке Еуфрата." [90] И пророци кличу: "Ми народи од семена Аврамова бићемо благословени, и које су потомци корена Јасеова [91] назвали надом народа [92] и који смо славом Божијом освећени као светлост целе земље и свих острва" [93] - независно од тога закона и места. Захарије, наиме, каже: Радуј се много кћери Сионска, ево цар твој иде к теби, кротак, и јашећи на ждребету магарећем, младунчету подјармљене". [94] И онда: "Истребиће Јефремово оружије и коње Јерусалимске, и навестиће мир народима, а власт ће му бити од краја земље до конца васељене." [95] Јаков, пак, рече: "Неће понестати кнезова у колену Јудином, ни вођа из бедара његових, докле не дође онај за кога се то чува, и тај је ишчекивање народа." [96] Када видите да се све то збило и извршило, кога другога очекујете? Јер Данило, поучен од анђела, рече: "Седамдесет ће недеља до Христавође, т. ј. четири стотине и деведесет година да се запечати виђење и пророчанство." [97] Шта по вашем значи

гвоздено царство, на које Данило[98] помишља у оном виђењу?

Одговорише они:

- Римско.

Философ их тада упита:

А камен који се одвалио од горе без руку човечијих[99] - ко је?

Одговорише они:

- Помазаник, - па наставише:

- Ако, дакле, признамо на основу пророка и других доказа да је он већ дошао, као што ти кажеш, како онда Римско царство досада држи господство?

Одговори Философ:

- Не држи више. Прошло је, наиме, као и све остало према слици виђења. Јер наше царство није римско, већ Христово, као што пророк каже: "Бог ће небески подигнути царство које се довека неће расути, и његово се царство неће препустити другоме народу; оно ће сатрти и развејати сва царства, а само ће стајати ва веки.[100] Зар није хришћанско царство које се сада назива Христовим именом? Римљани су, наиме, поштовали идоле, а ови, било из овога, било из онога народа и племена царствују у Христово име, као што изјављује, обраћајући вам се, пророк Исаија: "Остависте име ваше да се њиме насите изабраници моји, а вас ће

Господ побити, па оне што њему служе називаће новим именом које ће бити благосиљано по целој земљи, јер благосиљају Бога истинитог и они који се заклињу на земљи куну се Богом небесним[101].

Није ли се извршило читаво предсказање пророка, јасно казано о Христу? Исаија, наиме, прориче његово рођење од девице говорећи овако: "Ето, девица ће примити у утробу и родити сина и наденуће му име Емануило, што значи са нама је Бог"[102]. А Михеј рече: "И ти Витлејеме, земљо Јудина,[103] ни по чему ниси најмањи под влашћу вођа Јудиних, јер ће из тебе изићи вођа који ће бити пастир народа мога Израила, његово је порекло исконско, од освита векова. Стога ће их пустити до рока док ће родиља родити"[104]. А Јеремија:

"Питајте и видите да ли мушко роди? Јер је велик тај дан, није таквог другог било, и мучан час дође Јакову и тиме буде спасен"[105].

Исаија, пак, рече: "Пре него што породи она што је у порођајним мукама, пре него дође порођај, избегне болове и роди мушко."[106] Опет ће на то Јудеји:

- Ми смо од Сима благословено племе, благословљени смо од оца нашега Ноја, а ви нисте. Разлажући им о томе, Константин рече:
- Благослов оца вашег није ништа друго до

благодарење Богу, од онога, пак, ништа не произилази. Овако је, наиме: благословен господ Бог Симов. А Јафету, од кога смо ми, каже: "Да рашири господ Бог Јафета и да се настани у пољима Симовим." [107]

И тако објашњавајући им из пророка и других књига, није одустајао док нису сами рекли:

- Тако је како ти кажеш. И опет рекоше:

- Зашто се ви уздате у човека и мислите да сте благословени, а свете књиге проклињу таквога?

Одговори Философ:

- Према томе да ли је Давид проклет или благословен?

Они, пак, рекоше:

- Веома је благословен. А Философ каже:

- Тако и ми се уздамо у онога, у кога и он. Јер је он, наиме, казао у псалмима: "Ево човека мира мојега, у којег се уздах" [108]. А тај човек је Христос Бог. [109] Ко се, пак, узда у обична човека, тога и ми сматрамо проклетим.

Онда они пређу на други предмет говорећи:

- Како ви хришћани, одбацујете обрезавање, а Христос га није одбацио, већ. га је према закону извршио?

Одговори Философ?:

- Онај који је, наиме, прво рекао Авраму: "Ево поставићу знак завета између мене и тебе [110],

тај је дошао и испунио га чувајући га од онога (Аврама) до овога (Христа), а надаље није му дао да траје, већ. нам је дао крштење.

Они, пак, рекоше:

- Како онда други раније угодише Богу не примивши тога знамења[111] него Аврамова?

Одговори Философ:

- Нема ни једног међу онима који би две жене имао него само Аврам. И ради тога обрезаје његов уд одређујући границе које даље неће преступати, а дајући осталима) пример према првome Адамову раздобљу да би га следили. И Јакову, пак, учини то исто укочивши му жилу његова стегна[112], зато што је узео четири жене. Овај, схвативши узрок због којег му је то учињено, даде му име Израил, то јест, ум који види Бога.[113] И од тада се више није приближавао жени. А Аврам тога није разумео. Јудеји га опет упиташе:

- Како ви, који се клањате идолима, мислите да угађате Богу?

Одговори Философ:

- Најпре се научите да разликујете имена, шта је то икона, а шта је то идол? И ако сте то разумели не нападајте на хришћане, јер десет значења има тај израз у вашем језику. Питам вас, дакле, ја: да ли је била слика она скинија, коју је Мојсије на гори угледао, и донео доле и,

да ли је он слику слике уметнички начинио, како приличи, слику украса - клинце и коже и ћилиме и изврсне херувиме? Пошто је он то тако учинио да ли ћемо вам због тога рећи да одајете част и клањате се дрвету, кожама и сукнима, а не Богу, који је у то време показао такву слику? Исто је и са Соломоновим храмом, у којем су били приказани херувими и анђели и многе друге слике. Тако, дакле, и ми, хришћани, стварајући иконе Божијих угодника, одајемо им част одвајајући то што је добро од слика демона. Свете књиге, наиме, куде оне који приносе као жртву синове своје и кћери наговештавајући им гнев Божији, а друге књиге опет хвале оне који жртвују своје синове и кћери.

Опет му рекоше Јудеји:

- Како ви употребљавајући за храну свињетину и зечевину[114] не поступате против Божије заповеди? Одговори им:

- Први завет је заповедао: све једите као зелено биље,[115] јер је чистима све чисто, а код погана се и савест оскврнила.[116] И Бог у књизи Битија вели: "Ето, све је веома добро.[117] Али вашег ради лакомства нешто мало од тога изузме. Јер поједе речено Јаков и насити се и одвргне се љубимац[118]. И опет: седоше људи јести и пити и усташе играти[119].

Од много тога ми смо укратко изложили онолико само за сећање; ко, пак, хоће да тражи у потпуности ове беседе, наћи ће их у књигама његовим[120], које је превео учитељ наш и архиепископ Методије, брат Константина Философа, разделивши их на осам беседа, и ту ћете видети снагу речи од Божије благодати као пламен који спаљује противнике.

Када је хазарски каган са заповедницима чуо те слатке и прикладне речи његове, рекоше му:

- Од Бога си послан овамо за наше уздање, од њега си стекао спознају свих књига, све си по реду излагао досита насладивши све нас меденом слашћу речи из светих књига. Али ми смо неписмени људи, па верујемо томе да је то тако од Бога. Већ, ако још више хоћеш дати мир нашим душама, сваку поуку, за коју те питамо, објасни нам по реду у причама.

И онда се разиђоше на починак.

Када су се сакупили другог дана рекоше му ово:

- Покажи нам, часни мужу, причама и умним разматрањем која је вера боља од свију?

Одговори им Философ:

- Двоје младенаца била су код неког цара у великој части и веома вољена. Када су они сагрешили, цар их, изгнавши из земље, протера. Пошто су тамо живели много година, изродише

децу у беди. Деца, пак, састајући се заједно саветоваху се којим би путем опет повратила првобитно достојанство. Један је од њих овако говорио, други онако, а сваки је друкчије саветовао. Који би савет био најприкладнији? Зар не најбољи? Они, пак рекоше:

- Ради чега тако говориш? Свако, наиме, свој савет сматра бољим од другог. Тако Јудеји свој сматрају бољим, Сарацени свој, а други - неки други. Кажи нам онда, који треба да сматрамо међу овима за најбољи?

Рећи ће на то Философ:

- Огањ куша злато и сребро, а човек разумом одсеца лаж од истине. Реците ми, дакле: шта је било узрок првога пада? Није ли то последица гледања на сладки плод и жудња за божанство? Они, пак, рекоше:

- Тако је. Философ, пак, рече:

- Ако некоме позли, пошто је меда јео или студену воду пио, па дође лекар и каже му: "Поједи још више меда и оздравићеш". А ономе што буде воду пио казаће: "Напи се студене воде и наг стани на мраз, па ћеш оздравити". Други, пак, лекар каже не тако, него супротно лечење прописује: постити пијући уместо меда горко, а уместо хладним сагревати се топлим. Који, дакле, од ове обојице вештије лечи?

Одговорише сви:

- Онај који прописује супротне лекове. Наиме, горчином овога живота треба похотну сласт умртвити, а смерношћу охолост супротним лечећи супротност.

И ми такође кажемо: да дрво које прво трн пусти, доцније ће сладак плод родити. Рећи ће опет Философ?

- Добро рекосте. У? Христову је закону оштрина Божијег живота, а онда у вечним пребивалиштима доноси плод стоструко.

Један, пак, од њих, саветник, добро познавајући сву сараценску злобу, запита Философа:

- Реци нам, госте, зашто се ви не придржавате Мухамеда? Он је, наиме веома похвалио Христа у својим књигама рекавши да се родио од девице, сестре Мојсијеве, пророк велики, мртве васкрсавао и сваку болест целио снагом великом.[121]

Одговори му, пак, Философ:

- Нека суди нама обојици каган. Кажи онда, ако је Мухамед пророк, како ћемо веровати Данилу? Јер овај рече: "До Христа ће престати свако виђење и пророчанство".[122] Како, пак, може бити пророк тај који се јавио после Христа? Ако, наиме, назовемо тога пророком, тада Данила одбацујемо.

Рекоше на то многи од њих:

Данило, што је говорио, са Божијим је надахнућем говорио, а за Мухамеда сви знамо да је варалица и погубник општег спасења, и да су његове највеће гадости које је он избљубао послужиле злочи и срамотним делима.

Рече, пак, први саветник од њих сараценским[123] пријатељима:

- Са Божијом помоћу овај гост сву жидовску охолост оборио је на земљу, а вашу на другу обалу реке пребацио је као ђубре. А онда рече читавом народу:

"Као што је Бог дао цару хришћанскоме власт над свима народима[124] и савршену мудрост, тако и веру у њих је улио, а без ње нико не може вечног живота доживети. Богу нека је слава ва веки. И сви рекоше:

- Амин.

А Философ рече свима са сузама:

- Браћо и очеви, пријатељи и децо! Ево Бог је дао разумевања за све и достојан одговор. Ако ли има још неко, ко се противи, нека дође и оспори или ће у препирци бити побијен. Ко се сагласи са овим, нека се крсти у име свете Тројице. Ко, пак, неће, тај грех није на мени, а он ће увидети на судњем дану када ће сести судија древни својим данима и судити свима народима као Бог.[125]

Одговорише они:

- Нисмо ми себи непријатељи и од данашњег дана помало нека се крсти ко може и хоће добровољно. А ко се од нас на запад клања, или по жидовски моли или сараценске вере придржава, ускоро ће смрти примити од нас. И тако се разиђоше са радошћу.

А крстило се њих до двеста људи одбацивши мрске паганске обичаје и безаконе женидбе. А каган је написао цару овакво писмо: "Ти си нам послао, господару, таква човека који нам је објаснио светлост хришћанске вере и речју и делом, и уверисмо се да је то права вера и заповедисмо људима да се добровољно крсте у нади да ћемо и ми то исто достићи. Сви смо ми, наиме, другови и пријатељи твоме царству и спремни смо да ти служимо где ће теби бити потребно.

Када је испраћао Философа, каган му стаде давати многе дарове, али он их не прими него рече:

- Дај ми, колико имаш овде грчких заробљеника; то ми је више од свих дарова.

Сакупише их тако до две стотине и предадоше му и он радосно крене на свој пут.

Када су дошли у безводне пусте крајеве, нису могли подносити жеђ. А када су нашли воду у слатини нису могли пити, била је, наиме, горка као жуч. Пошто су се сви разишли да траже

воду, Константин рече Методију, брату своме:
- Не могу више трпети жеђ, дај ми захвати ове воде. Онај који је некада Израиљћанима променио горку воду у слатку[126], тај ће и нама дати ту утеху.

Захватили су и нашли да је слатка као медовина и студена. Напили су се и прославили Бога, који такве ствари чини слугама својим.

У Херсону за време вечере са архиепископом Философ рече:

-- Помоли се за мене, оче, као што би то за мене учинио мој отац.

Пошто су га, пак, неки насамо упитали зашто то чини, одговори Философ:

- Доиста, отићи ће од нас ујутру Господу и оставити нас.

Тако је и било и ове су се речи испуниле. Код фулског народа беше огромни храст, срастао са трешњом, под њим су приносили жртве, називајући га именом Александар, а женама нису допуштали да се приближавају њему, да присуствују обреду приношења жртава. Кад је Философ о томе чуо, потруди се да дође до њих и, ставши међу њих, рече им:

- Хелени су пошли на вечну муку, јер су се небу и земљи, тако великим и добрим стварима као Богу клањали. А ви, који се клањате дрвету, безвредној ствари, намењеној за горење, како

ћете избећи вечног огња?

Одговорише они:

- Нисмо ми то тек одсада почели чинити, већ. смо од отаца преузели и преко тога постижемо све оно што молимо, а најважније што пада обилна киша. Па како ћемо ми то учинити када се нико од наших то није усудио да учини? Ако би се неко и усудио да то учини, у томе ће часу и смрт увидети, а ми нећемо видети кише до краја живота.

Одговори им Философ:

- Бог о вама у светим књигама говори, а ви, како се од њега одмећете? Управо Исаија кличе у име Господа говорећи: "Идем да сакупим сва племена и народе, и доћи ће и видеће славу моју, и поставићу знак на њих и послаћу оне од њих који су се спасли к народима у Тарсис, у Фул[127] и Луд, и у Мосох и Товел, и у Јеладу и на даљна острва која нису чула за име моје и разгласиће славу моју међу народима, каже Господ Сведржитељ." [128] И опет: "Послаћу рибаре и ловце многе да вас улове по брдима и каменитим стенама. [129] Упознајте, браћо, Бога, који вас је створио. Ево јеванђеља Новог завета Божија, у којем сте ви покрштени.

И тако сладким речима наговори их и нареди им да посеку дрво и спале га. Поклонивши се, њихов старешина приђе, пољуби јеванђеље, а

онда и сви остали. Примивши од Философа беле свеће певајући упутише се дрвету, те Философ узе секиру, тридесет и три пута удари и нареди свима да га секу под корен и да га спале. Те исте ноћи Бог је послао кишу, и са великом радошћу прославише Бога, а Бог се томе радовао много. Философ, пак пође у Цариград, након што се састао са царем, живео је далеко од буке молећи се Богу и пребивајући у цркви Светих апостола. Постоји у Светој Софији чаша од драгог камења, дело Соломона, на којој су жидовским и самарићанским словима исписани стихови, које нико није могао ни прочитати ни објаснити. Узевши њу, Философ прочита и објасни. Овакав је, наиме, први стих:

"Чашо моја, чашо моја, пророкуј докле је звезда. Буди за пиће Господу, првенцу, који бди ноћу".

Зтим је други стих:

"Да Господ окуси створена је од дрвета другога:[130] Пи, и опијај се весељем, и усклики: алилуја!"

И онда трећи стих:

"Ето кнеза, и цео сабор угледаће његову славу, и цар Давид је међу њима".

Затим је написан број девет стотина и деветоро. Кад их је Философ потанко прорачунао, нађе да је од дванаесте године Соломонова царства до царства Христова девет стотина и девет година.

И то је пророчанство о Христу.

Док се тако Философ веселио о Богу, опет приспе други посао и труд не мањи од претходних. Растислав, наиме, моравски кнез, потстакнут од Бога, пошто се посаветовао са својим кнезовима и Морављанима,[131] упути посланство цару Михајлу са поруком:

"Наши су се људи одрекли паганства и придржавајући се хришћанског закона, али ми немамо таквога учитеља који би нам на нашем језику праву хришћанску веру објаснио да би и друге земље видећи то нас следиле[132]. За то пошаљи нам, господару, таквог епископа и учитеља. Јер од вас полазе увек на све стране добри закони."

Цар, пак, сазвавши сабор, позва Константина Философа и, упознавши га са том ствари, рече му:

- Знам да си уморан, Философе, али треба да ти тамо идеш, нико други не може извршити тај задатак онако као ти.

Одговори Философ:

- Мада ми је тело преморено и мада сам болестан, радо идем тамо само ако имају слова за свој језик. Цар ће му на то рећи:

- Мој дед и отац мој и многи други тражили су то и нису нашли, како бих онда ја могао да их пронађем?[133]

А Философ рече:

- Ко може на води беседу написати[134] или[135] име јеретика за себе стећи?

Одговори му цар опет са својим ујаком Вардом:[136]

- Ако ти хоћеш Бог ти то може дати, који даје свима што га моле не сумњајући[137] и који отвара онима што куцају.[138]

Философ онда отиде и по свом старом начину ода се молитви заједно са својим сарадницима и ускоро му се јави Бог, који увек послуша молитву слугу својих. И тада састави слова и поче писати еванђељску беседу:

"У почетку беше Реч, и Реч беше у Бога, и Бог беше Реч"[139] и остало. Цар се томе обрадовао и заједно са својим саветницима прославио је Бога, те пошаље њега са многим даровима, написавши Растиславу ову посланицу:

"Бог, који хоће да свако дође до спознаје истине[140] и да се подигне на веће достојанство, видевши твоју веру и подвиг, учинио је и сада у наше доба откривши слова за ваш језик, што није било давано него само у првобитно доба, да се и ви придружите великим народима који славе Бога на своме језику. И ето послали смо теби онога коме се Бог јавио, мужа честита и благоверна, веома учена и философа. Ето, примивши тај дар, већи и достојнији него

све злато и сребро и драго камење и пролазна богатство, журно поћи са њиме да учврстиш то дело и свим срцем потражиш Бога, те не одбацуј општега спасења, него све покрени да се не залење, већ да се прихвате правога пута, да и ти, који си их довео својим подвигом до спознаје Бога, примиш своју плату за то у овом веку и у будућем за све те душе које ће веровати у Христа бога нашега одсада па довека, и да оставиш спомен о себи будућим покољењима, попут Константина, цара великога.[141]

Када је Константин стигао у Моравску, са великом почашћу примио га је Растислав и, сабравши ученике, предаде му да их учи. Овај је убрзо превео све црквено богослужје и научио их јутарњој, часовима, вечерњој, повечерју и тајној служби.[142] И отворише се, по речима пророка, уши глувих да чују речи Писма и јасан поста језик мутавих.[143] А Бог се много томе веселио, а ђаво би посрамљен.

Пошто се Божија наука ширила, исконски зловни завидљивац, проклети ђаво, није могао поднети то добро, те уђе у своје судове и поче многе бунити говорећи им:

- Не слави се Бог овим. Ако би, наиме, њему то угодно било, зар није могао учинити да би они, испочетка[144] пишући своје беседе словима, славили Бога? Он је изабрао само три језика:

јеврејски, грчки и латински, на којима се достоји славу Богу одавати.

То су били латински и франачки архијереји са свештеницима и ученицима који су тако говорили. Ступивши са њима у борбу, као Давид са туђинима, побеђујући их речима Писма, назове их тројезичницима, јер је тако Пилат написао на натпису Господњем.[145]

И нису само то говорили, него су учили и другим безобразлукима говорећи: да под земљом живе људи великих глава и да су сви гмизавци творевине ђавола; и ако ко убије змију, отпустиће му се ради тога девет грехова: ако ли ко убије човека, три месеца нека пије из дрвене чаше и не дотиче се стаклене;[146] и нису забрањивали приносити жртву по старом обичају, нити склапати дивље бракове.

Он је све то као трње посекао и спалио огњем проповеди говорећи:

- Пророк вели о томе: "Принеси Богу жртву захвалношћу и подај Вишњем молитве своје.[147] А жену младости своје не отпуштај, ако је, наиме, замрзивши, отпустиш, срамота ће покрити твоју похоту,[148] - каже Господ Сведржитељ. И чувајте се у духу вашем и да нико од вас не напусти жене своје младости. Чинили сте оно што мрзех, јер је Бог био сведок између тебе и жене младости твоје, коју си

напустио, а она ти је другарица и жена заклетве твоје."[149] И у јеванђељу каже:

"Чули сте шта је речено старима: не чините прељубе. А ја вам кажем да сваки који погледа на жену са похотом, већ је учинио прељубу у срцу својему."[150] И опет: "Кажем вам да сваки који пусти жену своју, ако не из разлога њезине невере, - наводи је те чини прељубу. И који распуштеницу узме-прељубу чини".[151] И апостол[152] рече: "Што је Бог саставио, човек да не раставља".[153]

И тако је провео у Моравској четрдесет месеци, те крене да посвети своје ученике.[154] На томе путу га прими Коцељ, кнез панонски,[155] и веома заволи словенско писмо и изучи га и даде до педесет ученика да се науче томе, те му укаже велике почести и испрати га даље.

Није он узео ни од Ростислава, ни од Коцеља, ни злата, ни сребра, нити других ствари, него је излагао јеванђељску реч без наплате, и само испроси од обојице девет стотина заробљеника и ослободи их.

Када је он био у Венецији, сакупише се против њега епископи, попови и црнорисци као вране на сокола, и подигоше тројезичку јерес говорећи:

- Човече, кажи нам, како си ти сада створио Словенима књиге и учиш по њима, што до сада

нико није изумео, ни апостоли, ни римски папа, ни Григорије Богослов, ни Јероним, ни Августин? Ми, пак, знамо само три језика, на којима достоји у књигама славити Бога - јеврејски, јеленски и латински.

Одговори им Философ:

- Не пада ли киша од Бога на све подједнако? Или сунце не сија такође за све?[156] Зар не удишемо ваздух сви једнако? Како се, дакле, не стидите да признате само три језика, а за све друге народе и племена хоћете да буду слепи и глухи? Кажите ми, да ли Бога сматрате тако немоћним да то не може дати, или тако завидљивим да то неће? Ми, пак, познамо више народа који су вични књизи и Богу одају славу сваки на своме језику. А управо су то ови: Јермени, Персијанци, Авазги, Иверци, Сугди, Готи, Обри, Турси, Хазари, Арабљани, Египћани и Сирци[157] и многи други. Ако ли на основу тога нећете да разумете, тада бар из светих књига упознајте судију. Давид, наиме, кличе говорећи:

"Појте Господу, сва земљо, појте Господу песму нову[158]. И опет: "Ускликните Господу, сва земљо, појте и веселите се и запевајте";[159] и на другом месту: "Сва земља нека се поклони теби и поје теби, и нека поје имену твојему, Вишњи".[160] И даље: "Хвалите Бога сви народи

и прославите га сви људи.[161] И све што дише нека хвали Господа."[162] И у јеванђељу је речено: "А колике их је примио даде им власт да буду синови Божији".[163] И опет у истоме: "Не молимо, пак, само за њих, него и за оне који у мене поверују њихове речи ради да сви једно буду, као ти, оче, што си у мени и ја у теби."[164] Матеј, пак, вели: "Дана ми би свака власт на небу и на земљи. Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име оца и сина и светог Духа учећи их да чувају све што сам вам заповедао; и ево ја сам са вама у све дане до свршетка века. Амин."[165] И Марко опет: "Пођите у читав свет и проповедајте јеванђеље свакоме створењу. И ко буде веровао и крстио се, спасен ће бити, а ко неће веровати биће осуђен. А знаци онима који верују биће ови: именом ће мојим истеривати ђаволе, говориће новим језицима".[166] Кажем, пак, и вама учитељима закона: "Јао вама књижевници и фарисеји, лицемери, што људима затварате царство небеско, јер ви не улазите, нити пуштате да уђу они који би хтели."[167] И опет: "Јао вама књижевници што узесте кључ од спознаје: и сами не уђосте и оне што хоће да уђу спречавате."[168] А Коринћанима Павле рече: "Хтео бих да сви говорите језике, а још више да пророкујете:

јер је већи онај који пророкује него ли који говори језике, осим ако не тумачи да би и црква од тога примила корист. А сад, браћо, ако дођем к вама језике говорећи, какву ћу корист учинити ако вам не говорим ради јасноће и разумевања, или пророчанства или за поуку? Чак и бездушне ствари које дају глас, било свирала, било гусле, ако не покаже разлике у звуку, како ће се разумети шта се свира или гуди? Јер, ако труба да неразговетан глас, ко ће се спремати на бој? Тако и ви ако неразумљиву реч речете језиком, како ће се разумети шта говорите? Јер ћете говорити у ваздух? Колико је различитих речи у свету, и ни једна од њих није без значења. Ако не знам смисао говора, бићу за онога који ми говори сличан варварину,[169] и онај који говори варварин за мене. Тако и ви, будући да се старате за духовне дарове у корист цркве, молите да би их имали у изобиљу. Стога који говори језиком нека се моли да тумачи. Ако се на туђем језику молим, дух мој се моли, а ум мој не даје плода. Шта је дакле? Молићу се духом, а молићу се и умом; певам духом, певам и умом. Ако благосиљаш духом, како ће онај који стоји на месту неразумнога рећи амин на твоју молитву када не разуме шта говориш? Ти, наиме, добро славиш, али се други не изграђује. Захваљујем Богу мојему, боље од свих вас

говорим језике. Али у цркви волим пет речи умом својим рећи да и друге поучим, него ли хиљаде речи на језицима. Браћо, не будите деца по уму, него према неваљалству и будите деца, а разумом будите савршени. У закону је, као што знате, написано: другим језицима и другим уснама говорићу народу овоме, и ни тако ме неће послушати, - говори Господ.[170] Стога језици нису за вернике, него за невернике, а пророштво није за невернике, већ за вернике. Ако се, дакле, скуп црква сва заједно и сви говоре језицима, а дође неко ко не разуме неће ли рећи да сте побеснели? Ако ли сви пророкују и дође неко ко није упућен или не верује, сви ће га разобличити и сви ће га испитивати и тајне ће срца његова изићи на видело, и тако ће се, павши ничице, поклонити Богу и исповедити: заиста је Бог међу вама. Шта је онда браћо? Када се састајете свако од вас има псалм, има поуку, има откривење, има језик, има казивање, а све нека буде за изграђивање. Ако ли ко говори језике, нека говоре двојица или тројица и то по реду, а један да тумачи. Ако ли не буде тумача, нека ћути у цркви, а себи да говори и Богу. А пророци, пак, два или три да говоре, а други да објашњавају. Ако ли се јави откривење некоме другоме од присутних нека први ућути. Јер можете пророковати сви, један по један, да

се сви поуче и да сви добију утеху. Духови се пророчки покуравају пророцима, јер Бог није Бог нереди, него мира.

[Као што је у свим црквама светих, жене ваше треба да ћуте, јер није им речено да говоре, него да буду послушне, као што и закон каже. Ако ли хоће да се чему науче, код куће мужеве своје нека питају; јер не приличи да жена у цркви говори. Да ли је од вас реч Божија пошла? Или се нађе само код вас? Ако ко мисли да је пророк или духован, нека разуме шта вам пишем,][171] јер су то Господње заповести. Ако ли ко не разуме, нека не разуме. Стога, браћо, старајте се да пророкујете, али не браните и говорити језицима. И све нека буде лепо и уредно.[172] И опет вели: "Сваки језик да | исповеда да је господ Исус Христос у славу Богу оцу. Амин."[173]

И овим речима и многим другим посрами их и отиде напустивши их.[174]

Када је римски папа сазнао о њему, пошаље по њега. И када је дошао у Рим, сам апостолски намесник Хадријан[175] изиђе њему у сусрет са свима грађанима носећи свеће, јер се дознало да он носи мошти светог Климента, мученика и папе римскога. И Бог одмах учини преславна чудеса због њега: ту, наиме, један немоћан човек

би исцељен, и многи се други исцелише од различитих болести, те и заробљеници који су призивали Христа[176] и светог Климента ослободише се из руку оих који су их заробили. Папа, пошто је примио књиге словенске,[177] освети их и стави их у цркву Свете Марије, што се назва Фатне[178] (Јаслице), и певаше над њима свету литургију. Затим папа нареди двојици епископа Формозу и Гондриху[179] да посвете словенске ученике. И приликом посвећења певали су литургију у цркви светог апостола Петра на словенском језику. Другога дана певаше у цркви свете Петрониле, а трећега дана у цркви светог Андреје, а затим опет у цркви великог учитеља васељенског Павла апостола певали су свеноћно бдење славећи Бога на словенском, ујутро опет литургију над светим његовим гробом, у чему су суделовали епископ Арсеније, један од седморице епископа, и Анастасије библиотекар.[180]

А Философ са ученицима својим непрестано у молитвама за то одаваше хвалу Богу. А Римљани су стално долазили к њему, распитујући га о свему и добивајући од њега двоструко и троструко објашњење, [те су се са радошћу враћали натраг својим домовима.][181] А неки Жидов који је такође долазио и са њим се препирао једном му рече:

- Није још по рачуну времена дошао Христос, за кога књиге и пророци кажу да ће се родити од девице.

Али Философ, израчунавши му све године од Адама по поколењима, објасни подробно да је дошао и да је толико година прошло отада досада, те научивши га, отпусти.

Онда су га снашле многе тегобе и поче да побољева. И пошто је много дана подносио муке болести, једанпут привидео му се Божији лик, те поче овако певати:

- Због оних који су ми рекли: "У дом господњи уђимо, - развеселио се дух мој и срце моје обрадовало."[182]

И обукавши се у свечане ризе, проведе тако цео дан радостан говорећи:

- Одсада нисам слуга ни цару, нити било коме другоме на земљи, него само Богу Сведржитељу. Нисам био и бих и јесам вечно. Амин.

А сутрадан обуче се у свету монашку схиму придруживши светлост к светлости[183] и надене себи име Кирил. И у тој схими остао је педесет дана.

И када се приближи час да се упокоји и пресели у вечна пребивалишта, подигне руке своје к Богу и помоли се са сузама говорећи овако:

"Господе Боже мој,

који си све анђелске редове и бестелесне силе
створио,
а небо разапео[184] и земљу основао[185]
и ове ствари из небитија у битије довео,[186]
који свагда послушаш оне који испуњавају вољу
твоју
и које се боје тебе
и чувају заповеди твоје,
послушај моју молитву
и сачувај твоје верно стадо
за које си поставио мене,
невредног и недостојног раба твога.
Избављај све од макакве безбожне и паганске
зlobe
од макаквог многоречитог и хулног јеретичког
језика
који хулу говори против тебе,
погуби тројезичку јерес,
и подижи цркву своју множећи,
и окупи све у једном духу,
и учини од њих узорне људе[187]
који јединствено мисле о истинитој вери твојој и
правом исповедању,
и удахни у срца њихова реч твоје науке,
јер је то твој дар.
Ако си нас недостојне примио
за проповедање Јеванђеља Христа твога,
онда оне који усрдно раде на добрим делима

и који чине оно што је теби угодно,
а које си мени био дао,
теби као твоје предајем:
управљај њима својом моћном десницом
и покри их кровом крила твојих[188]
да сви хвале и славе име твоје,
оца и сина и светог Духа.

Амин.

Онда је све изљубио светим целовом и рекао:
- Благословен Бог, који нас не даде као ловину
зубима невидљивих непријатеља наших да нас
растржу, него мрежу њихову растрже и избави
нас да не
иструнимо.[189]

И тако усни о Господу, имајући четрдесет и две
године, четрнаестог дана месеца фебруара,
другог индикта од створења овога света шест
хиљада три стотине седамдесет и седме
гдине.[190]

И заповеди апостолски намесник свима Грцима
који су били у Риму, а такође и Римљанима да,
сакупивши се са свећама, певају над њим и да
му учине спровод онако како би учинили своме
папи. Тако је и било.

Онда Методије, брат његов, замоли апостолског
намесника говорећи:

- Мати нас је заклела да кад један од нас Први
на Суд пође, нека други пренесе брата у свој

манастир и ту га покопа.

Папа, пак, нареди да га положи у лес и закују жељезним клинцима, и тако га је држао седам дана док се спремао за пут.

А рекоше апостолском намеснику римски епископи:

- Будући да је њега који је прошао многе земље Бог довео овамо и овде душу његову примио, овде треба да буде и покопан као частан муж. И рече апостолски намесник:

- Ради светости његове и љубави, упркос римском обичају, покопаћу га у мојој гробници у цркви Светога апостола Петра.

Тада каже брат његов:

- Пошто не послушасте мене, и не дадосте га то, ако вам је драго, нека лежи у цркви Светога Климента, са којим је овамо и дошао.

И нареди апостолски намесник тако учинити. И када су се поново сакупили сви епископи и црнорисци,[191] у жељи да га спроведу са почашћу и покопају га епископи рекоше:

- Откуцајмо ковчег да видимо да ли је још читав или му се већ нешто почело одузимати.[192]

И трудише се много, али нису могли отковати по Божијој вољи. И тако га заједно са ковчегом положише у гробницу са десне стране олтара у цркви Светога Климента где се онда почеше

много чудеса збивати. Видећи то Римљани још више почеше држати до његове светости и части, и насликавши икону његову над гробом[193] његовим, почеше над њим палити свећу, дању и ноћу, хвалећи Бога који тако прослави оне што њега славе. Њему, наиме, нека је слава и част и поштовање у веки векова.

Амин.

Напомене

1. Наслов наводимо према рукопису Московске духовне академије. У тексту код Владислава Граматика из 1469. године стоји: - Успомена и житије блаженога учитеља нашега, Константина Философа, првог просветитеља Словена.
2. "Благослови оче" је уобичајено обраћање игуману пре читања житија или проповеди.
3. Пророк Јоил II 13: Псалми СХ 4. и др.
4. Павлова I Тимотију II 4.
5. Пророк Језекиљ XXXIII 11.
6. Јован X 3.
7. Јован X 27-28.
8. Књига Варуха IV 1. 2.
9. Павлова I Коринћанима XI I.
10. Друнгариј под стратегом - византијски војни заповедник непосредно потчињен заповеднику војне области - "теме".
11. На суд Божији - кад је био на самрти.

12. Византијски цар се сматрао идеалним владарем свих хришћана.
13. I Мојсијева II 20.
14. Приче Соломунове VI 20.
15. Приче Соломунове VI 23.
16. Приче Соломунове VII 4.
17. Књига Премудрости Соломунове VII 89.
18. Књига Премудрости Соломунове VIII 29. X 9.
19. У рукопису Владислава Граматика: ванредном брзином памћења.
20. У рукопису Владислава Граматика: крагуј - врста сокола.
21. У рукопису Владислава Граматика: ништа.
22. Историјска источњачка легенда о светоме Плакиди, која је негде у VIII веку пренесена у Рим. Ту се мисли на обраћање у хришћанство Јевстахија Плакиди помоћу чуда са јеленом.
23. У рукопису Владислава Граматика: осујети.
24. Григорије Богослов-Назијански један од највећих црквених отаца у IV веку (330-390. после Христа).
25. У рукопису Владислава Граматика: тако се заклињаше.
26. Псалми CXLIV 19.
27. Теоктист је био логотет (канцелар) царице Теодоре, која је од 842-856. године владала уместо малолетног сина Михаила, коме је 842. било свега три године. Јасно је да је то нетачна

примедба и да Константин није могао учити заједно са њим.

28. Књига премудрости Соломунове IX 1.

29. Књига премудрости Соломунове IX 4.

30. Књига премудрости Соломунове IX 5; Псалми CXV 6.

31. Писац житија се обилно служи наводима разних књига Светог писма. Говорећи о веродостојности извора проф. Гривец истиче да је дубина изворних мисли у овом делу несумњиво историјска слика Константинове учености.

32. Солунски надбискуп Лав био је велики математичар и око 843. године професор царског универзитета у Цариграду.

33. Фотије, позната историјска личност, највећи византијски научник IX века, касније цариградски патријарх.

34. У рукопису Владислава Граматика: злови.

35. У рукопису Владислава Граматика: тежећи и радећи једино на томе.

36. Прадедовску част - односи се на праоца Адама и на оно његово достојанство и углед што је имао пре греха.

37. Босфор.

38. Вероватно је због тога и добио назив Константин Философ у најстаријим словенским и латинским изворима.

39. Јован иконоборачки патријарх (832-843) кога је свргао цариградски синод.
40. Код Владислава Граматика: са патрицијима.
41. Легенда о солунском хришћанину - младићу Нестору каже да је у двобоју савладао јачег паганског Римљанина.
42. II Мојсијева XX 4.
43. Агарени и Сарацени је средњовековни назив за Арабљане који су према I Мојсијевој књизи XVI потомци Абрахамове слушкиње Агаре. Агарени се зову и Измаилћани, пошто су потекли од Измаила, сина Абрахама и Агаре.
44. "Три" камена су слика свете Тројице, али се не заснива на Светом писму које говори о пет каменова: I књига о царевима XVII 40.
45. Асикрит - дворски секретар.
46. Ради јасноће контекста ово место је преведено према опширнијем одломку текста Владислава Граматика, јер скраћени и поједностављени текст рукописа Московске духовне академије из средине XV века ништа не олакшава објашњење самог садржаја, те је према томе тешко претпоставити да би то био препис старијега предлошка боље редакције.
47. У тексту Владислава Граматика: пучина.
48. Пророк Исаија LIII 8.
49. Код Владислава Граматика: пучину.
50. Коран, сура XIX 17.

51. Лука VI 27-29; Матеј V 44.

52. Лука VI 28.

53. Јован XV 13.

54. У овој причи, нарочито у њеним завршним речима, боље него на другим местима испољено је Константиново убеђење у превасходство грчке културе над арапском.

55. Калиф на арапском Емир-Ал-Муменин, што одговара грчкоме амерумнес, отуда се јавља и у словенским текстовима житија: богатство много амерумнино.

56. Марко XVI 18.

57. Матеј VI 34.

58. Псалми LIV 23.

59. I Петрова V 7.

60. Олимп је планина у Малој Азији у близини Цариграда, у IX веку велики монашки центар.

61. Хазари су од VII-XI века имали велику државу од Херсона до Кавказа, Каспијског мора и Урала. Јевреји су код њих уживали велики углед у IX веку. Хазарски владар прешао је у VIII веку на јеврејску веру.

62. Матеј X 10.

63. Староседелачка грчка колонија на Криму. У Херсону је Константин морао да сачека погодно време за пловидбу по Црномом мору, а податак о учењу језика и књижевности упућује да је вероватно ту проборавао више месеци.

64. Могуће је да аутор "житија" ту мисли на превод хебрејске граматике на грчки језик, али то није јасно.

65. Један део Самарићана настанио се на Криму заједно са Жидовима у време прогона од стране византијских власти око 723.

66. Већина научника под овим изразом подразумева готска слова.

67. Свети Климент је римски папа за време цара Трајана у II веку, доцније послан у околину Херсона, мученички је удављен у мору, премда су ти историјски извори VI века доста непоуздани.

68. Проналазак моштију светог Климента описао је сам Константин на грчком језику, о чему сведочи писмо библиотекара Анастасија епископу Гаудерику. Могуће је да се словенски превод тога описа сачувао у тзв. "Херсонској легенди".

69. Мађари у доба њихове сеобе кроз Јужну Русију.

70. Данас Азовско море.

71. Каспијска врата била су, по мишљењу већине слависта, код града Дербента, где је била летња резиденција хазарског кана.

72. Каган - монголска титула владара коју су употребљавали Авари и Хазари; исти израз на турском цхакан, цхан, био је употребљен код

Татара.

73. Код Владислава Граматика још стоји: Бога који је сву твар створио Речју.

74. Псалми XXXII 6.

75. Пророк Исаија XLVIII 12. 16.

76. II Мојсијева XIX 16 и др.

77. II Мојсијева XXXIV 9.

78. Жидов Аквила у II веку ропски је превео Стари завет на грчки језик, па и ово место: "у унутрашњости", које правилно треба да гласи "међу нама".

79. I Мојсијева IX 9.

80. I Мојсијева IX 3-6.

81. I Мојсијева XVII 3-17.

82. Пророк Јеремија XI 2-4.

83. I Јаковљева II 23; пророк Исаија XLI 8 и др.

84. I Мојсијева IX 16.

85. Пророк Језекиљ XI 19; XXXVI 26.

86. Пророк Јеремија XXXI 31-33.

87. Пророк Јеремија VI 16-18.

88. Пророк Јеремија VI 19.

89. Пророк Малахија I 10-11.

90. V Мојсијева XI 22-24.

91. Пророк Исаија XI 1.

92. I Мојсијева XLIX 10.

93. Пророк Исаија XLIX 1. 6.

94. Пророк Захарије IX 9.

95. Пророк Захарије IX 10.

96. I Мојсијева XLIX 10.
97. Пророк Данило IX 24.
98. Пророк Данило II 40.
99. Пророк Данило II 45.
100. Пророк Данило II 44.
101. Пророк Исаија LXVI 15-16.
102. Пророк Исаија VII 14.
103. Тако Матеј II 6; пророк Михеј V 2.
104. Матеј II 6, пророк Михеј V 2-3.
105. Пророк Јеремија XXX 6-7.
106. Пророк Исаија LXVI 7.
107. I Мојсијева IX 27.
108. Псалми XL 10.
109. Погрешно: тај човек је хинавски пријатељ.
110. I Мојсијева IX 12. То је било речено Ноју а не Абрахаму.
111. Крштења.
112. I Мојсијева XXXII 25-32.
113. Црквени оци често понављају то тумачење што се заснива на нетачној етимологији.
114. III Мојсијева XI 6. 7; V Мојсијева XIV 7. 8.
115. I Мојсијева IX 3.
116. Павлова Титу I 15.
116. Павлова Титу I 15.
117. I Мојсијева I 31.
118. V Мојсијева XXXII 15.
119. II Мојсијева XXXII 6.
120. Константиновим.

121. Коран, сура III 35. XIX 27. III 48.
122. Пророк Данило IX 24.
123. Сараценским пријатељима - жидовским пријатељима у тексту Владислава Граматика.
124. Идеја источног хришћанског царства изражена је у духу Константиновог родољубља.
125. Пророк Данило VII 9. 10.
126. II Мојсијева XV 23-25.
127. Тако је у изворном хебрејском тексту, грчки је превод Фуд, те би се из тога могло закључити да је Константин познавао и употребљавао и хебрејске изворе.
128. Пророк Исаија LXVI 18-19.
129. Пророк Јеремија XVI 16.
130. Нејасан текст. Горњи превод одговара смислу превода Лер-Славинског. Исто би се могло разумети и као: - да Господ окуси творевину - плод другог дрвета тј. винове лозе.
131. Растислав, кнез моравски од 846-870. Хришћанство је у Моравској несумњиво потекло још почетком IX века за време кнеза Прибине.
132. На многим местима оба житија испуњена је идеја панславизма.
133. Словенске беседе Грци су писали врло оскудно са грчким словима, као што су и на Западу са латинским (Фрижински одломци).
134. Превод грчке пословице.
135. Већина рукописа има везник I, а у

"московском" је Ш.

136. Варда - брат царево регенткиње Теодоре, ујак малолетног цара Михаила Ш.

137. Матеј XXI 21. 22.

138. Матеј VII 7. 8.; Лука XI 9.

139. Јован I 1. Прихваћено је углавном мишљење међу славистима да је Константин пред свод одлазак у Моравску превео бар оне делове Светог писма који су били потребни за проповедање хришћанске вере.

140. I Павлова Тимотију II 4.

141. Константин.

142. Тајна служба - mystice leiturgia - литургија.

143. Пророк Исаија XXXV 5; XXXII 4.

144. Испрва, као што стоји у московском рукопису XV века, мисли се на народне литургије које су настајале само у првим вековима.

145. Тројезичници или пилатници - присталице једне јереси.

146. Сујеверја ове врсте нису тако страшна и још до недавно постојала су код Белоруса.

147. Псалми XLIX 14.

148. Пророк Малахија II 5.

149. Пророк Малахија II 14-16. Ова оба места из пророка Малахије су нешто измењена.

150. Матеј V 27-28.

151. Матеј V 32.

152. Правилно: Христос.

153. Матеј XIX 6.

154. Солунска браћа проборавила су у Моравској око три и по године сигурно негде до половине 866. год. Свакако један од разлога њиховог одласка у том моменту био је рат немачког краља Лудвика са Растиславом.

155. Панонски кнез Коцељ био је син кнеза Прибине кога је потиснуо око 833. године моравски кнез Миомир, а Коцеља је поставио после неколико година да влада Панонијом немачки краљ Лудвик.

156. Матеј V 45.

157. Јован Златоусти у објашњењу светог Јована наводи:

Сирце, Египћане, Индијце, Персијанце, Етиопљане и многе друге народе који су превели на свој језик његово учење и научили да мудрују мада су варвари. У већини рукописа стоји: Турси а у неким и Турци. Шафарик претпоставља и могућност настанка тог израза из првобитног готски руси (rūsi) сматрајући да назив "руси" на овом месту, као и у VIII глави не означава Словене Русе него Варјаге - Русе у Таурима, или се ту можда чак подразумевају Урсини; Авазги - кавкаски народ; Иверци тј. Грузини који су имали хришћанску културу и народну литургију; Сугди - арменско племе на

Криму, некад настањено у области данашњег места Судак. Грчки летописци тврде да су Сугдаити средином VI века живели поред Каспијског мора. Име Турси је тешко тачније одредити.

158. Псалми XCV 1.

159. Псалми LXV 4.

160. Псалми LXV 4.

161. Псалми CXVI 1.

162. Псалми CL 6.

163. Јован I 12.

164. Јован XVII 20-21.

165. Матеј XXVIII 18-20.

166. Марко XVI 15-17.

167. Матеј XXIII 13.

168. Лука XI 52.

169. Варварин употребљен је у овом тексту првенствено да означи не Грка, према томе човека који говори неразумљивим и нејасним језиком.

170. Пророк Исаија XXVIII 11.

171. Одломак у заградама постоји само у рукопису Владислава Граматика, а вероватно није постојао у протографу житија, јер питање понашања жена у цркви није у садржајној вези са предметом диспута, те је вероватно унесено у каснији списак према тексту Апостола I Павлова Коринћанима XIV.

172. I Павлова Коринћанима XIV 5-25; 39-40.

173. Павлова Филибљанима II 11.

174. Матеј XVI 4.

175. Хадријан II је био устоличен 14. децембра 867.

176. Само у рукопису Владислава Граматика.

177. Вероватно је цео словенски мисал (делимично сачуван у Кијевским листићима) по римском обреду.

178. Praesepere. Maria Maggiore.

179. Епископ Формос се почетком 868. вратио из Бугарске, он није био наклоњен словенском богослужењу на грчком. Епископа Гаудериха ослободио је Хадријан II из заробљеништва цара Лудовика II.

180. Библиотекар Анастасије, као и његов стриц - епископ Арсеније, био је велики дипломата, уживао је велики утицај на папу Хадријана II.

181. Само у рукопису Владислава Граматика.

182. Псалми СХХI 1. XV 9.

183. Хришћански Грци су монашки завет сматрали за други крст. Тај крст су називали пхос, пхотисмос, луч, светлост; те је и Ћирило, кад се замонашио, примио други крст.

184. Псалми СIII 2.

185. Псалми CI 26; CIII 5; CXVIII 90.

186. Из литургије Јована Златоустог и Василија Великог.

187. I Петрова II 9. у литургији светог Василија.
188. Псалми LX 5.
189. Псалми СХХIII 6-7.
190. Кад је умро 869. било му је 42 године, значи да је рођен 826. или 827. године.
191. У рукопису Владислава Граматика: са свим народом.
192. Распадати.
193. Слика се још чува, али је гроб празан.

